

ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені І.І. МЕЧНИКОВА

БОЖКОВА ГАННА ЛЕОНІДІВНА

УДК 94(100):327(569.4+6)“1954–2007”(043.3)

**КРАЇНИ ТРОПІЧНОЇ АФРИКИ В ЗОВНІШНІЙ ПОЛІТИЦІ
ДЕРЖАВИ ІЗРАЇЛЬ (1954–2007 рр.)**

07.00.02 — всесвітня історія

73(4)8

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата історичних наук

27.01.11

НБ ОІНУ

Одеса — 2010

Резерв

136470

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі нової та новітньої історії Одеського національного університету імені І.І. Мечникова Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник: кандидат історичних наук, доцент
Черних Ірина Дмитрівна,
Одеський національний університет
імені І.І. Мечникова,
доцент кафедри нової та новітньої історії.

Офіційні опоненти: доктор історичних наук, професор
Гончар Борис Михайлович,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
завідувач кафедри нової та новітньої
історії зарубіжних країн;

кандидат історичних наук, доцент
Зубаренко Ірина Валеріївна,
Інститут соціальних наук
Одеського національного університету
імені І.І. Мечникова,
доцент кафедри міжнародних відносин.

Захист відбудеться «22» грудня 2010 р. о 13 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 41.051.08 Одеського національного університету імені І.І. Мечникова (65082, м. Одеса, вул. Єлисаветинська, 12, ауд. 9).

З дисертацією можна ознайомитись у Науковій бібліотеці Одеського національного університету імені І.І. Мечникова (65082, м. Одеса, вул. Преображенська, 24).

Автореферат розісланий «17» листопада 2010 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради,
кандидат історичних наук, доцент

Н.О. Петрова

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. На початку XXI століття світ перейшов до нової фази розвитку міжнародних відносин, яка характеризується розширенням міжнародного співробітництва, інтенсифікацією процесів глобалізації, які вимагають від кожної країни стабільності та відкритості. Однією із держав, політика яких активно впливає на розвиток міжнародних відносин, є Ізраїль. Об'єктивний підхід до аналізу африканського вектора зовнішньої політики цієї країни є важливим для створення неупередженої картини однієї із ланок історії другої половини XX — початку XXI ст. Звернення до історичних аспектів дає можливість кращого розуміння як сучасної політики Ізраїлю, так і мотивів та механізмів становлення його зовнішньополітичного курсу.

Роль Африканського континенту в сучасних міжнародних відносинах є складною та багатогранною, Африка продовжує залишатись одним із найпривабливіших ринків світу і важливим постачальником багатьох видів сировини, необхідної для розвитку промисловості, в тому числі — вітчизняної. Ці фактори повинні братись до уваги при визначенні перспективних напрямків розвитку зовнішньої політики України.

Сьогодні наша країна вирішує проблему розробки та впровадження в життя ефективної зовнішньоекономічної стратегії, яка дозволить Україні зайняти гідне місце у світовій політиці, в системі міждержавних відносин. В цьому контексті актуальним бачиться вивчення досвіду країни, яка однією з перших почала проводити в життя політику розвитку відносин з країнами Африканського континенту.

Актуальність дослідження обумовлена і тим фактором, що на сьогодні у вітчизняній історіографії відсутні роботи, присвячені комплексному дослідженню історії взаємовідносин Ізраїлю та країн Тропічної Африки в другій половині XX — на початку XXI ст.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано в рамках комплексної наукової теми кафедри нової та новітньої історії Одеського національного університету імені І. І. Мечникова «Питання нової та новітньої історії: суспільний та особистісний виміри» (державний реєстраційний номер 0106U006200).

Мета дослідження — на основі аналізу джерел, враховуючи результати вивчення проблеми вітчизняними та зарубіжними авторами, дослідити еволюцію політики Держави Ізраїль відносно країн Тропічної Африки. Відповідно до поставленої мети, були визначені такі дослідницькі завдання:

- здійснити аналіз і систематизацію джерел та літератури;
- визначити фактори, які вплинули на рішення ізраїльського керівництва щодо необхідності розробки та впровадження політики розвитку відносин із країнами Тропічної Африки, з'ясувати умови її реалізації;
- висвітлити шляхи налагодження стосунків між Ізраїлем та країнами Тропічної Африки;

— розкрити головні форми та методи ізраїльсько-африканського співробітництва;

— обґрунтувати періодизацію відносин, дати характеристику та визначити якісні відмінності кожного із етапів;

— з'ясувати характер та ступінь впливу міжнародної ситуації на різних стадіях розвитку ізраїльсько-африканських взаємовідносин.

Об'єктом дослідження є історія взаємовідносин між Ізраїлем та країнами Тропічної Африки в період 1954–2007 рр.

Предметом дослідження виступає процес становлення та еволюції політики Ізраїлю відносно країн Тропічної Африки в усіх аспектах його розвитку.

Методи дослідження. Теоретико-методологічною основою дослідження є базисні принципи історичної науки — історизм, науковість, об'єктивність. Для реалізації зазначених принципів було використано низку методів, провідне місце серед яких належить загальноісторичним: проблемно-хронологічному, застосування якого дозволило виділити головні етапи розвитку ізраїльсько-африканських відносин; історико-порівняльному, за допомогою якого з'ясовано специфіку розвитку стосунків в географічній та хронологічній площинах, проаналізовано успіхи та прорахунки політики Ізраїлю в Африці на різних етапах її реалізації. Ретроспективний метод застосовано з метою розкриття сутності політики Ізраїлю в Африці із відповідної історичної дистанції, що допомагає зробити об'єктивну оцінку ізраїльської діяльності на континенті та розкрити її значення для розвитку системи міжнародних відносин в регіоні. Використання історико-логічного методу дозволило простежити вплив внутрішньополітичних чинників на формування зовнішньополітичної стратегії Ізраїлю. За допомогою історико-описового методу було проведено реферування широкого кола документальних джерел, що дозволило зібрати первинну фактологічну інформацію, яка стала базою для наступного теоретичного аналізу. Для дослідження економічної складової відносин застосовано статистичний метод.

Хронологічні рамки дослідження охоплюють період з 1954 по 2007 рр. Нижньою межею визначено 1954 рік, коли було встановлено офіційні відносини з Ліверією та відкрито ізраїльське консульство в Монровії — перше дипломатичне представництво Ізраїлю в країнах Тропічної Африки. Верхньою хронологічною межею став 2007 рік — час відновлення відносин з Нігерією та поновлення роботи ізраїльського посольства в Лагосі, яке на сьогоднішній день є останнім ізраїльським дипломатичним представництвом такого рівня, що функціонує в країнах Тропічної Африки.

Територіальні межі дослідження охоплюють Близькосхідний регіон та Тропічну Африку, яка займає територію Африканського континенту від 20° північної широти до 12° південної широти та включає Західну, Центральну та Східну Африку.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що вперше у вітчизняній науці було комплексно досліджено еволюцію відносин між Державою Ізраїль та країнами Тропічної Африки в період від їх зародження до початку XXI ст. Основні положення дисертаційної роботи, що визначають її наукову новизну, полягають у наступному:

- вперше в сучасній українській історичній науці зроблено комплексний аналіз історіографії та визначено джерельну базу проблеми;
- з'ясовано головні чинники та умови становлення і розвитку взаємовідносин між Ізраїлем та країнами Тропічної Африки, простежено шляхи встановлення зв'язків та показано роль ізраїльської профспілкової федерації — Гістадруту — у налагодженні ізраїльсько-африканських стосунків;
- висвітлено участь Ізраїлю у реалізації програм технічної допомоги ООН та інших міжнародних організацій;
- запропоновано і теоретично обґрунтовано періодизацію відносин, визначено специфіку їх реалізації на кожному з етапів;
- з'ясовано існування значних розбіжностей у політиці керівництва країн Тропічної Африки щодо їх відношення до розвитку стосунків з Ізраїлем, обумовлених загальною тенденцією міжнародних відносин в цілому та соціокультурною специфікою окремих країн;
- розглянуто діяльність Ізраїлю по створенню периферійних військово-політичних блоків, яка активно вплинула на характер розвитку регіональних відносин;

— показано значний вплив особистісного фактору на характер становлення та розвитку ізраїльсько-африканських стосунків.

Практичне значення одержаних результатів. Матеріали дисертації можуть бути використані при підготовці підручників, навчально-методичних посібників, розробці навчальних загальних і спеціальних курсів з новітньої історії країн Азії та Африки, історії міжнародних відносин, а також у практичній діяльності МЗС України.

Апробація результатів дисертації. Основні результати та висновки дослідження були представлені на наукових конференціях: II міжнародній науково-практичній конференції «Дні науки – 2006» (Дніпропетровськ, 2006), III всеукраїнській науково-практичній конференції «Україна наукова» (Київ, 2007), IV всеукраїнській науково-практичній конференції «Науковий потенціал України 2008» (Київ, 2008), Всеукраїнській науково-практичній інтернет-конференції «Актуальні проблеми сучасної науки» (Київ, 2010).

Публікації. Результати дослідження знайшли відображення у десяти публікаціях, п'ять з яких — у фахових виданнях України.

Структура дисертації. Дисертація складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, п'яти додатків, списку використаних джерел, який налічує 290 найменувань. Дисертацією є рукопис загальним обсягом 232 сторінки (основний текст — 181 сторінка).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обґрунтовано актуальність теми, наведено загальну характеристику роботи та її практичне значення.

У першому розділі «Історіографія проблеми, джерельна база, методологія та методи дослідження» проаналізовано стан наукової розробки проблеми, охарактеризовано джерела дослідження, розкрито методологію і методи, які використовувалися в ході роботи.

В першому підрозділі «Історіографія проблеми» подано комплексний аналіз наукової літератури. Використані в дисертації праці належать ізраїльським, африканським, арабським, радянським, західним, російським та вітчизняним науковцям.

В історіографії проблеми виділяються три періоди. Найбільш численний масив робіт початкового періоду (1950-ті — початок 1980-х рр.) належить ізраїльським авторам ліберально-ідеалістичного напрямку — М. Алпану, Ш. Аміру, М. Бречеру, С. А. Гітелсон, С. Декалю, А. Егеру, Й. Л. Кону, М. Крейніну, Л. Й. Лойферу, Д. В. Сегре, А. Якобу. Провідним напрямком ізраїльської історіографії проблеми цього періоду стали питання пошуків шляхів інтеграції країни до світової системи міжнародних відносин, з'ясування оптимальних методів налагодження стосунків із африканськими країнами. Ізраїльські автори наполягають на пріоритеті етико-моральних чинників формування «африканської політики» Ізраїлю, підкреслюють провідну роль Гістадруту та його соціальних програм в процесі становлення ізраїльсько-африканських взаємин.

Кардинально відмінною є позиція представників радянської історичної школи. В роботах А. Андрійчука, С. М. Гасратян, В. М. Голубєва, Ю. С. Іванова, П. І. Манчхи, Д. К. Пономарьова, В. І. Скурлатова проводяться паралелі між ідеологіями сіонізму та анартеїду, Ізраїль розглядається в якості посередника світового імперіалізму в справі проникнення до країн Тропічної Африки, головну мету ізраїльської політики в регіоні радянські історики бачать у гальмуванні національно-визвольного руху та підкоренні країн Африканського континенту імперіалістичним монополіям.

На другому етапі історіографії (друга половина 1980-х — 1990-ті рр.) значно розширюється коло досліджуваних питань, серед провідних — аналіз причин погіршення та розриву стосунків, з'ясування наслідків та перспектив розвитку відносин. Зазначені проблеми розглянуто в працях ізраїльських авторів У. Бялера, С. А. Гітелсон, А. С. Клеймана, Л. Кодо, Б. Бейт-Халламі, Н. Чазан та представників західної історіографії — Л. П. Франка (США) та Д. Петерса (Велика Британія).

Історіографія початку XXI ст. характеризується підвищенням інтересу до висвітлення історії двосторонніх відносин між Ізраїлем та його головними партнерами в Тропічній Африці, аналізу перспективних напрямків та форм реалізації стосунків. Зазначені питання розглянуто в робо-

тах таких авторів як: З. Леві, Е. Фрайд, Н. Чазан, М. Штереншис (Ізраїль), І. Насреддін і А. Й. Ахмед (Єгипет), Д. Катон (ДРК), А. Махгуб (Ліберія), О. Ойо, Терхемба Н. Амбе-Ува та Касалі М. Адегбуега (Нігерія), К. Б. Артур та Е. Джіма-Боалі (Гана), Я. Я. Етінгер, І. В. Рижов, Є. Я. Сатановський (Росія), А. С. Поспелов (Україна).

Для сучасної історіографії проблеми характерною є відсутність робіт, присвячених комплексному дослідженню історії розвитку стосунків між Ізраїлем та країнами Тропічної Африки з часу від їх становлення в середині 1950-х рр. по сьогоднішній час. Крім того, через засекреченість архівів, поза увагою дослідників досі залишається військовий аспект ізраїльсько-африканських відносин.

У другому підрозділі *«Джерельна база дослідження»* охарактеризовано джерела, серед яких виділено три групи. До першої групи входять документальні джерела, зокрема — документи міжнародних організацій, таких як Організація Об'єднаних Націй (ООН), Організація Африканської Єдності (ОАЄ), Організація солідарності народів Азії та Африки (ОСНАА), Міжнародна Конфедерація вільних профспілок (МКВП) та документи органів влади Держави Ізраїль.

Залучення документів ООН, серед яких — статутні документи, резолюції, стенограми засідань ГА ООН, РБ ООН — обумовлене тим, що, поперше, діяльність Ізраїлю в Тропічній Африці, особливо в сфері реалізації програм технічної допомоги, була тісно пов'язана із реалізацією гуманітарних програм ООН; по-друге, аналіз вищезазначених документів, зокрема — стенограм засідань ГА ООН — дозволяє прослідкувати зміни у позиції керівництва окремих країн Тропічної Африки щодо політики Ізраїлю.

Окрему підгрупу складають документи ОАЄ, серед яких: статутні документи, матеріали самітів країн-членів ОАЄ, декларації, прийняті під час роботи сесій Асамблей голів держав і урядів та засідань Ради міністрів країн-членів ОАЄ. Аналіз даної групи документів необхідний для освітлення еволюції ставлення держав-членів ОАЄ до Ізраїлю в контексті ескалації близькосхідного конфлікту.

До наступної підгрупи відносяться документи органів влади Держави Ізраїль, які дозволяють дослідити принципи формування внутрішньої та зовнішньої політики країни, її пріоритети на міжнародній арені. До цієї підгрупи увійшли промови і звіти перед Кнесетом прем'єр-міністрів і міністрів іноземних справ Ізраїлю; дипломатичні документи, опубліковані в збірці *«Кітвей Амана»* — офіційному зібранні діючих договорів, угод та конвенцій, укладених Державою Ізраїль з іноземними державами. При роботі над дослідженням було залучено широкий спектр договорів між Ізраїлем та країнами Тропічної Африки, що стосуються усіх сфер реалізації відносин.

До другої групи відносяться джерела особистого походження: мемуари, автобіографії, промови, щоденники політичних та громадських ді-

яців, дипломатів Ізраїлю, африканських та арабських країн — Е. Авріеля, Д. Бен-Гуріона, Т. Герцля, М. Даяна, Х. Дівона, М. Кейти, Д. Кімче, І. Кохена, Н. Лорха, Г. Меір, А. Наїма, Г.А. Насера, Б. Нетаніягу, К. Нкруми, А. Оеда, Ш. Переса, А. Садата, М. Шарета, І. Шаміра.

Третя група джерел представлена публікаціями в газетах «Правда», «Давар», «Джерузалем Пост», «Ма'арів» та «Ха-Арец» періоду 1956–2007 рр.

У третьому підрозділі «*Методологія та методи дослідження*» охарактеризовано методологічні принципи та методи, використані в ході роботи, наведено приклади їх застосування.

У другому розділі «*Становлення відносин між Ізраїлем та країнами Тропічної Африки (1954–1962 рр.)*» охарактеризовано причини і умови формування африканського вектору зовнішньої політики Ізраїлю, висвітлено політичну та економічну ситуацію в країнах Тропічної Африки, проаналізовано шляхи встановлення відносин та форми їх реалізації.

У першому підрозділі «*Причини та умови формування африканського вектору зовнішньої політики Держави Ізраїль*» аналізуються мотиви, що вплинули на рішення ізраїльського керівництва щодо необхідності розробки та впровадження політики розвитку стосунків із країнами Тропічної Африки, показано роль міністра закордонних справ Ізраїлю Г. Меір та керівника політичного відділу Гістадруту Р. Баркагга у процесі становлення відносин.

Зовнішньополітичний курс уряду Д. Бен-Гуріона з осені 1955 р. зазнає суттєвих змін, стає цілком прозахідним та більш активним. Остаточний поворот в сторону співробітництва із західними державами відбувається після кампанії 1956 р. Завдяки підтримці провідних країн блоку — головним чином, США та Франції — стала можливою реалізація ізраїльської політики (основні положення якої було сформульовано у виступі Д. Бен-Гуріона перед Кнесетом 2 листопада 1955 р.), направленої на розширення міжнародних контактів та пошук нових політичних партнерів, зокрема — в Тропічній Африці.

В 1958 р. Ізраїль приймає державну програму розвитку відносин з країнами Тропічної Африки та засновує Машав — Департамент міжнародного співробітництва та технічної допомоги Міністерства закордонних справ (МЗС) Ізраїлю. У тому ж році Гістадрутом було засновано Афро-Азіатський інститут кооперації та тред-юніонів, який впровадив у життя низку програм для громадян країн Тропічної Африки, націлених на підготовку фахівців у соціальній сфері. Важливою віхою стала поїздка делегації ізраїльських високопосадовців на чолі з Г. Меір країнами регіону.

У другому підрозділі «*Розвиток відносин з країнами Західної Африки*» висвітлено процес становлення відносин з Ліберією, Золотим Берегом (з 1957 р. — Гана), Нігерією, Берегом Слонової Кістки (БСК), Малі, Того, Верхньою Вольтою, Дагомесю, Габоном, Сьєра-Леоне, Камеруном та Гамбією.

Головним вектором реалізації африканської політики Ізраїлю в період 1954–1962 рр. стала Західна Африка, за цей час було встановлено дипломатичні відносини із 12-ма країнами регіону, укладено договори: про дружбу (з Ліберією, Верхньою Вольтою, Габонем), про надання технічної підтримки та розвиток економічного і культурного співробітництва (з Малі, Ліберією, Камеруном) та низка інших угод. Найбільш продуктивно в цей період розвиваються стосунки із Ганою та БСК.

Третій розділ «Розвиток відносин Ізраїлю з країнами Тропічної Африки в 1962–1973 рр.» включає три підрозділи, в яких висвітлено процес налагодження стосунків з країнами Центральної і Східної Африки, проаналізовано форми реалізації відносин.

У першому підрозділі «Налагодження дипломатичних відносин з країнами Центральної та Східної Африки» розглянуто процес встановлення зв'язків із Малагасійською республікою, Центральноафриканською республікою (ЦАР), Руандою, Бурунді, Нігером, Конго (Браззавіль), Чадом, Демократичною Республікою Конго (ДРК), Ефіопією, Кенією та Угандою. Впродовж 1960–1962 рр. більшість країн Тропічної Африки отримала незалежність, що значно розширило поле діяльності ізраїльської дипломатії, з цього часу в її орбіту включаються країни Центральної та Східної Африки. Пріоритетне значення Ізраїль надавав розвитку відносин із Ефіопією, Кенією та Угандою.

У другому підрозділі «Головні форми реалізації відносин в 1962–1973 рр.» проаналізовано розвиток роль таких складових співробітництва як реалізація програм технічної допомоги, відносини у соціальній, економічній та військовій сферах.

Впродовж 1962–1973 рр. в країнах Тропічної Африки було реалізовано близько 200 ізраїльських програм в таких галузях як: сільське господарство, іригація, запобігання опустелюванню, освіта, інноваційні технології, соціальний розвиток. Машав, який починав діяльність із впровадження декількох програм, на середину 1960-х рр. перетворився на великий сектор у структурі МЗС, провідними серед його підрозділів стали Центр міжнародного сільськогосподарського співробітництва та розвитку СПАДКО та Кармелський навчальний центр.

Другою пріоритетною сферою співробітництва виступали відносини в економічній області, які реалізовувались в таких формах як:

— торгівля, яка велась через посередництво компаній «Дізенгофф Вест Ефріка компані», «Аміран», «Астарко», «Ламіско», «Солда» та «Елда трейдінг компані» (з 1971 р. — «Куртрейд»). Головними торговельними партнерами виступали Ефіопія, БСК, Габон та Кенія. Факторами, що сприяли розвитку цієї форми відносин, виступали географічна близькість та наявність зручних морських транспортних шляхів;

— створення спільних підприємств, інвестування. До 1963 р. було засновано 42 спільні компанії, які працювали в галузях будівництва, сіль-

ського господарства, судноплавства, розвідки і розробки корисних копалин і водних ресурсів, туризму, фармацевтичної, хімічної та меблевої промисловості. Провідна роль у цьому процесі належала компаніям «Солел Боне», «Тахаль», «Блек стар лайн», «Воте Ресурсіз Девелопмент Ко.», «Мейер Бразерс», «Агрідев», «Кур Індастріз».

Важливою складовою відносин виступало співробітництво у військовій сфері, яке реалізовувалось у таких формах як: підготовка особового складу сухопутних військ, ВМФ та ВПФ, тренування поліцейських військ та сил безпеки; будівництво військової інфраструктури; створення навчально-воєнізованих організацій; постачання зброї та військового обладнання. Вартість озброєння, яке постачалось Ізраїлем до країн Тропічної Африки впродовж 1960–1970-х рр., щорічно складала близько 20 млн. дол. США. Військову допомогу від Ізраїлю протягом зазначеного періоду отримувала більшість країн Тропічної Африки, з 12-ма було підписано спеціальні угоди, інші розвивали військові відносини без оформлення офіційних договорів. На початок 1970-х рр. ізраїльські військові експерти працювали у 20-ти країнах Тропічної Африки. Особливо активно стосунки в цій галузі розвивалися з такими країнами як БСК, Верхня Вольта, Гана, Дагомея, ДРК, Ефіопія, Кенія, Малагасійська республіка, Нігерія, Танзанія та Уганда.

У третьому підрозділі *«Взаємовідносини Ізраїлю та країн Тропічної Африки в контексті ескалації близькосхідного конфлікту»* відзначено, що діяльність Ізраїлю в країнах Тропічної Африки зіштовхнулася із протидією арабських країн, підтримуваних СРСР та країнами соціалістичного блоку. Для досягнення своєї мети — міжнародної ізоляції Ізраїлю — зазначені країни активно використовували як політичні, так і економічні методи. Арабська позиція підтримувалась низкою африканських країн. Зокрема, резолюції конференцій ОСНАА 1960–1964 рр., Касабланкської конференції незалежних держав Азії та Африки (1961 р., Марокко), що містили заклик до урядів країн Тропічної Африки з вимогами розриву відносин з Ізраїлем, були підтримані делегатами від Гани, Гвінеї та Малі. Разом з тим, аналіз резолюцій Конференції африканських народів (1961 р., Ліберія), Установчої конференції ОАЄ (1963 р., Ефіопія) показує, що на початку 1960-х рр. така позиція не розділялася більшістю країн Тропічної Африки. Не відповідає фактам і твердження про засудження африканцями війни 1967 р. Аналіз голосування під час роботи П'ятої надзвичайної спеціальної сесії ГА ООН показує, що тільки Сомалі, Судан, Танзанія, Гвінея та Малі (частково — Замбія та Бурунді) підтримали резолюції, запропоновані Кубою та СРСР.

Зміни у ставленні країн Тропічної Африки до політики Ізраїлю, які відобразилися на розвитку ізраїльсько-африканських стосунків та згодом привели до розриву відносин, були обумовлені низкою факторів, серед яких — підтримка Ізраїлем сепаратистів Біафри (1967 р.) та провал дипло-

матичних ініціатив ОАЄ, направлених на врегулювання близькосхідного конфлікту: відповідний план було прийнято на Сьомій сесії Асамблеї голів держав та урядів ОАЄ (1970 р.), на наступній Асамблеї (1971 р.) для практичної реалізації положень плану було обрано координуючий орган — «Комітет десяти», до складу якого увійшли Д. Ньєрере, М. ульд-Дадда, Л. Сенгор, В. Толберт, Д. Кеніатта, Ф. Уфуе-Бузньї, Я. Говон, А. Ахіджо, генерал Мобуту, імператор Хайле Селассіє I. Десята Асамблея ОАЄ (1973 р.) одностайно засудила політику Ізраїлю як таку, що становить загрозу безпеці, територіальній цілісності та єдності Африки. Переломним моментом у розвитку ізраїльсько-африканських зв'язків стала арабо-ізраїльська війна 1973 р., внаслідок якої більшість країн Тропічної Африки розірвали дипломатичні відносини з Ізраїлем.

В четвертому розділі «Взаємовідносини між Ізраїлем та країнами Тропічної Африки в 1973–2007 рр.» проаналізовано характер стосунків в зазначений період, висвітлена еволюція процесу відновлення дипломатичних відносин.

В першому підрозділі «Характер стосунків між Ізраїлем та країнами Тропічної Африки в 1973–1980 рр.» розглянуто процес трансформації офіційної позиції уряду Ізраїлю та ставлення ізраїльського суспільства до розвитку відносин з африканськими країнами, висвітлено специфіку їх реалізації протягом зазначеного періоду.

В 1973–1980 рр. зв'язки між Ізраїлем та країнами Тропічної Африки не припинилися, але набули нового змісту. Оскільки офіційно дипломатичні відносини було розірвано і уряд Ізраїлю демонстрував повну незацікавленість щодо розвитку зв'язків з країнами Тропічної Африки (поглиблюючи при тому взаємовідносини з ПАР), а африканці, навпаки, були зацікавлені у подальших контактах, зокрема — у військовій та економічній сферах, то така ситуація в 1970-х рр. відкрила великі можливості для маневрування приватних компаній та окремих бізнесменів. Головний вектор реалізації ізраїльської активності в 1970-х рр. приходиться на країни, багаті на корисні копалини та зацікавлені у постачаннях ізраїльської зброї, передусім це Заїр, Нігерія та Ангола. На перший план виходять відносини у військовій сфері, які реалізовувались шляхами постачання озброєння та надання експертних консультацій, в тому числі — найбільш одіозним та кривавим диктаторським режимам. На кінець 1970-х рр. близько 35% ізраїльського експорту озброєння направлялось на Африканський континент.

Наприкінці 1970-х рр. розпочинається період поступового відновлення стосунків. Початок цього процесу співпадає із розрядкою у єгипетсько-ізраїльських відносинах. В 1979–1980 рр. питання відновлення стосунків із Ізраїлем неодноразово обговорювалось лідерами африканських країн на Асамблеях ОАЄ. Під час роботи Монровійського саміту ОАЄ (1980 р., Ліберія), делегати від БСК та Сенегалу внесли пропозицію рекомендува-

ти всім країнам-членам ОАЄ відновити дипломатичні відносини з Ізраїлем у повному обсязі.

В другому підрозділі *«Процес відновлення дипломатичних відносин між Ізраїлем та країнами Тропічної Африки (1980-ті рр.)»* висвітлено головні віхи цього процесу, визначено сприятливі чинники та мотивацію сторін.

Першою країною Тропічної Африки, яка у вересні 1980 р. звернулася з пропозицією про відновлення стосунків, стала Ліберія. В Ізраїлі африканські ініціативи сприйняли обережно, практичні кроки в цьому напрямку уряд країни розпочав у грудні 1981 р., коли було створено урядовий комітет для координації дій та керівництва процесом відновлення відносин з африканськими країнами. Провідну роль в комітеті відігравали директор Машав Р. Тімор, особистий помічник прем'єр-міністра І. Шаміра та екс-куратор африканського відділу Моссад Д. Кімче і міністр оборони А. Шарон. Результатом політичних консультацій та переговорів стало відновлення дипломатичних відносин із Заїром (травень 1982 р.), Ліберією (серпень 1983 р.), БСК (лютий 1986 р.), Того (червень 1987 р.), Кенією (грудень 1988 р.) та Ефіопією (листопад 1989 р.).

В третьому підрозділі *«Двосторонні відносини в 1990–2007 рр.»* зазначається, що останнє десятиліття ХХ ст. — початок ХХІ ст. стали часом динамічного розвитку ізраїльсько-африканських стосунків. Відносини на сучасному етапі характеризуються виключною прагматичністю. Головними формами співробітництва виступають торгівля, інвестиційні програми, спільні економічні проекти, програми по лінії Машав, військова справа та забезпечення міжнародної безпеки — зокрема, значного розвитку набули ізраїльсько-африканські антитерористичні програми. У 2007 р. Ізраїль мав дипломатичні відносини з 39-ма державами Тропічної Африки. Низка країн, зокрема — Малі, активно співпрацюють з Ізраїлем без офіційного оформлення стосунків.

ВИСНОВКИ

У висновках узагальнено підсумки дослідження та сформульовано основні положення, зміст яких виноситься на захист:

1) Аналіз історіографії проблеми дозволяє зробити висновок, що на сьогодні історія взаємовідносин між Ізраїлем та країнами Тропічної Африки впродовж всього часу їх розвитку не знайшла комплексного висвітлення в історичній літературі. Виявлений дисертанткою комплекс документальних джерел дає можливість досить об'єктивно реконструювати процес становлення та еволюції ізраїльсько-африканських відносин.

2) При визначенні головних мотивів, якими керувалось керівництво Ізраїлю при розробці та впровадженні в життя політики налагодження

відносин з країнами Тропічної Африки, слід виходити із визнання того, що фундаментальним принципом, на якому базуються рішення ізраїльського керівництва як у внутрішній, так і у зовнішній політиці, виступає принцип забезпечення національної безпеки країни. В цьому контексті розвиток відносин із Тропічною Африкою створював передумови для вирішення декількох завдань: виходу із політичної ізоляції в регіоні, забезпечення підтримки ізраїльської позиції на міжнародній арені, зокрема — в ООН, створення блоку із прихильних країн («сітки безпеки»), що покращувало позиції Ізраїлю в умовах арабо-ізраїльського протистояння. Важливу роль грав економічний фактор, оскільки Тропічна Африка приваблювала Ізраїль в якості сировинної бази та ринку збуту товарів і послуг. Особливе значення цей чинник набув наприкінці 1950-х рр., коли ізраїльська економіка вступила в полосу бурхливого розвитку. Поважним мотивом виступили чинники морально-етичного характеру, засновані на співчутті до народів Чорного континенту та бажанні допомогти їм в розбудові державності.

3) Ізраїльська дипломатична активність у Тропічній Африці стала можливою завдяки низці факторів, серед яких: лояльне ставлення Франції та США, керівництво яких з середини 1950-х рр. підтримувало ізраїльські ініціативи в Тропічній Африці, зокрема — в області створення периферійних військово-політичних блоків; деколонізація Африканського континенту; позитивне ставлення до розвитку відносин з Ізраїлем низки впливових африканських лідерів, серед яких — В. Табмен, Д. Педмор, Ф. Уфуе-Буаньї, Л. Сенгор, Хайле Селассіє I, Д. Кеніатта.

4) З середини 1950-х рр. в країнах Тропічної Африки, які (за винятком Лівії та Ефіопії) перебували у колоніальній залежності, активізувався деколонізаційний процес, що характеризувався залученням представників місцевої еліти до владних структур, розширенням політичних прав населення, легалізацією партій, громадських, профспілкових асоціацій, які згодом почали долучатися до роботи міжнародних організацій, таких як Соцінтерн, МКВП тощо. Ізраїльтяни використовували згадані організації для встановлення контактів із представниками політичної еліти африканських країн. Провідна роль у налагодженні зв'язків належала працівникам ізраїльської профспілкової федерації — Гістадруту, агентам спецслужб, зокрема — Моссаду та ізраїльським експертам, залученим до реалізації гуманітарних програм ООН в країнах Тропічної Африки.

5) Головними формами реалізації ізраїльсько-африканського співробітництва в політичній сфері виступили: візити, переговори, консультації, робота міжурядових комісій, координація дій на міжнародному рівні; в економічній галузі — реалізація спільних комерційних проєктів, інвестування, торгівля; у соціальній сфері — угоди про розвиток відносин в галузях культури, освіти та науки, реалізація програм технічної підтримки за такими напрямками як: агрикультура, освіта, соціальний менеджмент, впроваджен-

ня новітніх технологій, медицина; військові відносини реалізовувались, головним чином, в таких формах як експертні консультації, торгівля озброєнням, будівництво об'єктів військової інфраструктури, молодіжні військові програми.

б) У розвитку взаємовідносин між Ізраїлем та країнами Тропічної Африки виділяються декілька етапів:

— 1954–1962 рр.: період становлення відносин, ключовими моментами якого стали: 1954 р. — встановлення відносин з Лівією, яке стало початком дипломатичної активності Ізраїлю в регіоні та 1958 р. — прийняття державної програми розвитку відносин із країнами Тропічної Африки та заснування Машав;

— 1962–1973 рр.: період найвищого підйому розвитку відносин: за цей час було встановлено стосунки із 31 країною Західної, Центральної та Східної Африки. Проте, починаючи з 1966 р., коли Г. Меір — головний ініціатор політики розвитку стосунків з країнами Тропічної Африки — пішла з посади міністра закордонних справ, а ізраїльська економіка вступила в полосу кризи, уряд Ізраїлю різко скоротив обсяги інвестицій у африканські програми, що викликало невдоволення африканських партнерів. Цей фактор, поряд із загостренням арабо-ізраїльського протистояння, яке супроводжувалось підсиленням політичного і економічного тиску з боку арабських країн привели до того, що починаючи з кінця 1960-х рр. відносини у політичній сфері почали стрімко погіршуватись і вже у 1973 р. більшість країн Тропічної Африки розірвала дипломатичні стосунки з Ізраїлем.

Розвиток стосунків в 1973–2007 рр. поділяється на два етапи:

— період 1973–1980 рр., який характеризувався повним розірванням офіційних стосунків. Однак фактично відносини не припинилися: зокрема, обсяги торгівлі в порівнянні із попереднім десятиліттям зросли втричі, значно розширились зв'язки у військовій сфері;

— період 1981–2007 рр. став часом відновлення дипломатичних відносин з більшістю країн регіону. Цей процес став можливим завдяки низці чинників, головними серед яких виступили зміни у міжнародній ситуації (розрядка у єгипетсько-ізраїльських відносинах, розпад СРСР та кінець «холодної війни», демократичні реформи в Південно-Африканській Республіці) та бажання сторін до розбудови відносин на взаємовигідних умовах. Стосунки на сучасному етапі характеризуються виключною прагматичністю. Головна увага ізраїльтян направлена на розвиток зв'язків з країнами, які володіють значними природними багатствами, мають вигідне військово-стратегічне розташування та зацікавлені в розвитку відносин у військовій галузі. Виходячи із цих пріоритетів, на початок ХХІ ст. головними партнерами Ізраїлю в Тропічній Африці стали Ангола, Еритрея, Ефіопія, Камерун, Кенія, Кот-д'Івуар, Нігерія та Сенегал.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

1. Божкова Г.Л. Політика Ізраїлю по відношенню до країн Тропічної Африки в період з середини 50-х років ХХ століття по 1973 р. (постановка проблеми) / Г.Л. Божкова // Наукові праці: науково-методичний журнал. — Т. 83. — Вип. 70. Історичні науки. — Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2008. — С. 84–90.

2. Божкова Г.Л. Еволюція ізраїльсько-ганських відносин (1950-ті рр. — 1961 р.) / Г.Л. Божкова // Науковий вісник. Одеський державний економічний університет. Всеукраїнська асоціація молодих науковців. — Науки: економіка, політологія, історія. — 2008. — №19 (75). — С. 201–211.

3. Божкова Г.Л. Роль ізраїльської профспілкової федерації — Хістадруту — у встановленні взаємовідносин між Ізраїлем та країнами Тропічної Африки (1950-ті — початок 1960-х рр.) / Г.Л. Божкова // Науковий вісник. Одеський державний економічний університет. Всеукраїнська асоціація молодих науковців. — Науки: економіка, політологія, історія. — 2009. — №7 (85). — С. 138–149.

4. Божкова Г.Л. Військовий аспект співробітництва між Ізраїлем та країнами Тропічної Африки / Г.Л. Божкова // Записки історичного факультету Одеського національного університету імені І.І. Мечникова. — Вип. 19. — Одеса, 2008. — С. 285–291.

5. Божкова Г.Л. Еволюція політики країн — членів Організації Африканської Єдності щодо Ізраїлю в період 1963–1973 рр. / Г.Л. Божкова // Гілея (науковий вісник): збірник наукових праць. — Вип. 26. — К., 2009. — С. 116–126.

6. Божкова Г.Л. Формування африканського вектору зовнішньої політики Держави Ізраїль у 1956–1967 роках / Г.Л. Божкова // Наукові записки історичного факультету Миколаївського державного педагогічного університету. — № 3. — Миколаїв, 2008. — С. 37–45.

7. Божкова Г.Л. Внесок Ізраїлю в розвиток світової системи гуманітарної допомоги ООН (1956–1966 рр.) / Г.Л. Божкова // Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції «Дні науки – 2006» (17–28 квітня 2006 р.). — Том. 21. — Історія. — Дніпропетровськ: Наука і освіта, 2006. — С. 3–7.

8. Божкова Г.Л. Голда Меїр та політика Держави Ізраїль щодо країн Тропічної Африки (середина 1950-х рр. — 1973 р.) / Г.Л. Божкова // Матеріали III всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції «Україна наукова» (20–22 грудня 2007 р.). — Секція 6: Історія. — К., 2007. — С. 10–14.

9. Божкова Г.Л. Початковий етап співробітництва між країнами Тропічної Африки та Ізраїлем (початок 50-х рр. ХХ ст. — 1958 р.) / Г.Л. Божкова // Матеріали IV всеукраїнської науково-практичної конференції «На-

уковий потенціал України – 2008» (26–28 березня 2008 р.). — Секція 6: Історія. — К., 2008. — С. 4–7.

10. Божкова Г. Л. Розвиток відносин між Ізраїлем та країнами Тропічної Африки наприкінці ХХ — на початку ХХІ ст. / Г. Л. Божкова // Матеріали VI всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції «Актуальні проблеми сучасної науки» (20–22 квітня 2010 р.). — К., 2010. — С. 36–39.

АНОТАЦІЇ

Божкова Г. Л. Країни Тропічної Африки в зовнішній політиці Держави Ізраїль (1954–2007 рр.) — Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.02 — всесвітня історія. — Одеський національний університет імені І. І. Мечникова. — Одеса, 2010.

У дисертації досліджується еволюція взаємовідносин Ізраїлю та країн Тропічної Африки впродовж періоду 1954–2007 рр. Виділено основні етапи розвитку відносин, проаналізовано причини формування африканського вектору зовнішньої політики Ізраїлю та умови його реалізації. З'ясовано шляхи налагодження стосунків. Розкрито головні форми та методи співробітництва. Проаналізовано специфіку взаємовідносин з окремими країнами регіону. Визначено характер та ступінь впливу міжнародної ситуації на розвиток зв'язків між Ізраїлем та країнами Тропічної Африки.

Ключові слова: Ізраїль, Тропічна Африка, міжнародні відносини, близькосхідний конфлікт, Організація Африканської Єдності (ОАЄ), програми технічної допомоги, військове співробітництво, Гістадрут, Машав.

Божкова А. Л. Страны Тропической Африки во внешней политике Государства Израиль (1954–2007 гг.) — Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата исторических наук по специальности 07.00.02 — всемирная история. — Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова. — Одесса, 2010.

Диссертация является первым в отечественной историографии комплексным исследованием истории взаимоотношений между Государством Израиль и странами Тропической Африки на протяжении периода 1954–2007 гг. Определен комплекс причин формирования африканского вектора внешней политики Израиля, главными среди которых выступили причины военно-стратегического и политического характера: развитие партнерских отношений со странами Тропической Африки создавало предпосылки для решения проблемы выхода из дипломатической изоляции в регионе, обеспечения поддержки на международной арене, в частности — в ООН. В условиях бурного развития израильской экономики (с середины 1950-х по середину 1960-х гг.) возрастала роль экономического

фактора — Африка привлекала Израиль в качестве источника сырья и рынка сбыта товаров и услуг. Серьезным фактором выступили мотивы морально-этического характера, основанные на сочувствии к народам, которые веками страдали от рабства и нищеты.

Израильско-африканские отношения прошли в своем развитии несколько этапов: период становления (1954–1962 гг.), период наивысшего подъема (1962–1973 гг.) — за это время были налажены связи с большинством стран Тропической Африки, сотрудничество реализовывалось в сферах экономики (инвестиции, совместные коммерческие проекты), торговли, реализации программ технической поддержки, культуры, образования, медицины и в военной отрасли. Начиная с конца 1960-х гг., отношения пошли на спад, что было вызвано рядом причин: растущее напряжение вокруг арабо-израильского конфликта, осуждение позиции Израиля в отношении Биафры, игнорирование мирных инициатив ОАЕ и требований ООН, сближение Израиля с ЮАР и сокращение финансирования африканских программ. Определенную роль сыграло политическое давление со стороны арабских государств и СССР, «нефтяной шантаж» и обещание сотрудничества на условиях более выгодных, чем мог предложить Израиль. В 1973 г. официальные отношения были разорваны. Период с конца 1970-х гг. по 2007 г. стал временем постепенного восстановления связей. Факторами, которые способствовали развитию этого процесса стали: разрядка в египетско-израильских отношениях, распад СССР и окончание «холодной войны», демократические процессы в ЮАР. На сегодняшний день Израиль поддерживает официальные отношения с 39 странами региона. Взаимоотношения на современном этапе характеризуются исключительным прагматизмом, главное внимание израильтян направлено на страны, богатые природными ископаемыми, занимающие выгодное военно-стратегическое положение и заинтересованные в развитии военных форм сотрудничества. Исходя из этих приоритетов, на начало XXI века главными партнерами Израиля в Тропической Африке выступают Ангола, Эритрея, Эфиопия, Камерун, Кения, Кот-д'Ивуар, Нигерия и Сенегал.

Ключевые слова: Израиль, Тропическая Африка, международные отношения, ближневосточный конфликт, Организация Африканского Единства (ОАЕ), программы технической помощи, военное сотрудничество, Гистадрут, Машав.

Bozhkova Hanna. Countries of the Tropical Africa in the Foreign Policy of the State of Israel (1954–2007). — Manuscript.

Dissertation for the Candidate of Historical Sciences Degree on the speciality 07.00.02 — world history. — Odessa I.I. Mechnikov National University. — Odessa, 2010.

The evolution of the relations between Israel and the countries of Tropical Africa during the period from 1954 till 2007 is under investigation in the thesis. Main stages of the relations development are pointed out, the reasons of formation African vector of Israel foreign policy and conditions of its realization are analyzed. The specific characters of the relationship with some countries of the region are under analysis. The realized way of the adjustment of the relations. The revealed main on the form and methods cooperation. The character and degree of international situation impact on the development of the bonds between Israel and the countries of Tropical Africa are determined.

Key words: Israel, Tropical Africa, international relations, Middle East Conflict, Organization for African Unity (OAU), technical support programs, military cooperation, Histadrut, Mashav.

Підписано до друку 14.11.2010 р. Формат 60×90^{1/16}.
Папір офсетний. Гарнітура Times New Roman. Друк трафаретний.
Ум. друк. арк. 0,9. Обл.-вид. арк. 1,03. Тираж 100 прим. Зам. №22

Видавець Прокопчук Т.Ю.
Свідоцтво про держ. реєстрацію МК № 18 від 11.03.2010 р.
54001, Миколаїв, вул. Адміральська, 16
Тел./факс (0512) 67-40-74. E-mail: atoll@farlep.mk.ua